

OSVRT NA PLANIRANJE KULTURNOG RAZVOJA

Do planskog perioda 1976—1980. planovi ili programi kulturnog razvoja društveno-političkih zajednica bili su retki, a nećemo mnogo pogrešiti ako kažemo da u mnogim sredinama nisu ni postojali.

Problem kulturnog razvoja je gotovo u svim opštinama, republikama ili pokrajinama, kao i u Federaciji, predstavljao obično najmanji deo plana društvenog razvoja. Uz to, o kulturi se uglavnom govorilo uopšteno, više deklarativno, bez preciziranja ciljeva i obaveza (kako kulture prema društvu tako i društva prema ovoj delatnosti). To ne znači da je kulturni razvoj bio prepušten sam sebi, ili bez stalne pomoći društvene zajednice. Reč je o nedostatku planova i programa kulturnog razvoja, bez čega nije bilo moguće sagledati ni najneposredniju budućnost ni pravce razvoja ove delatnosti.

Prirodno, u takvim okolnostima, kultura se razvijala više spontano, logikom svojih unutrašnjih opredeljenja i naslućenih potreba, a uvek zavisno od tretmana koji je imala u pojedinim fazama opšteg ekonomskog i društvenog razvoja. Neizvesnost je još više pojačavala nedefinisanost i nestabilnost materijalne osnove i materijalnog položaja. Brojne restrikcije u okvirima Jugoslavije ili pojedinih republika i pokrajina, obično prouzrokovane privremeno nepovoljnom ekonomskom situacijom zemlje ili republike, počinjale su od kulture. Postojalo je uverenje (a to se uverenje i danas još održava) da jedino uštede u kulturi mogu biti relativno bezbolne i bez vidljivijih i direktnih negativnih posledica za uslove života i opšti razvoj.

Takav odnos i politika doveli su do toga da se i rešenje mnogih krupnih problema kulturnog razvoja stalno odlaže i prenosi iz jednog u drugi planski period.

Uopšte, period do 1975. godine karakteriše nedostatak planiranja kompleksnog kulturnog razvoja u okvirima gotovo svih društveno-političkih zajednica, od opštine, preko republika ili pokrajina do Federacije. Ipak, i u tim periodima postojali su izvesni, ne mnogo razvijeni i česti, oblici planiranja u kulturi. To su planovi razvoja pojedinih, ali retko kada svih, kulturnih delatnosti. Međutim, šta je karakterisalo te programe? Pre svega oni nisu uvek proizilazili iz kompleksa opštih društvenih i ekonomskih mogućnosti i potreba. To ih je činilo dosta zatvorenim i svedenim samo na vlastita sektorska viđenja. Većina tih programa retko je bila društveno verifikovana.

Planovi su bili uglavnom i bez odgovarajuće ekonomske osnove, a subjekti planiranja i realizacije nisu bili ti koji odlučuju i o sredstvima i materijalnoj osnovi neophodnoj za izvršenje plana.

Tako su planovi i programi donošeni za delatnosti, a sredstva je trebalo da obezbede društveno-političke zajednice, koje su, obično, bile opterećene, s jedne strane, brojnim unutrašnjim (najviše komunalnim) problemima i stalnim nedostatkom sredstava da ih reše, a, s druge, nisu bile ni dovoljno informisane o potrebama i planovima pojedinih kulturnih delatnosti. (Ilustracije radi navešćemo srednjoročni program razvoja bibliotekarstva u SR Srbiji 1971—1975. kojim je bilo predviđeno da krajem 1975. godine u narodnim bibliotekama budu obezbeđene dve knjige po stanovniku. Analiza ostvarenja plana pokazuje da je ostvareno 3 puta manje od planiranog, odnosno 0,7 knjige. Otuda su često planovi razvoja delatnosti smatrani nereálnim ili, kako se govorilo, „spiskovima želja“.) Planovi razvoja kulture po delatnostima nisu mogli da se smatraju planovima kulturnog razvoja jedne opštine, pokrajine ili republike, niti su mogli takve planove da zamene. Malo je šta od onog što su planirale ili usvojile delatnosti ozakonjeno i prihvaćeno planovima društvenog razvoja. Ta praksa, i neka vrsta izolovanosti kulture od ostalih društvenih tokova (obično na štetu delatnosti kulture) još uvek se održava u većini društveno-političkih zajednica.

Mnoge činjenice upućuju na zaključak da su povoljni uslovi za planiranje ili programiranje kulturnog razvoja ostvareni tek posle samoupravnog i interesnog konstituisanja kulture. Udruživanjem kulture i ostalih sfera udruženog rada obezbeđeno je ono što je ovoj delatnosti skoro stalno nedostajalo, a to su relativno stabilna materijalna osnova, poznati i trajni iz-

vori finansiranja. Sada kultura, kao, uostalom, ni ostale društvene delatnosti, ne zavisi od budžeta i svih onih potresa koje neravnomerna ili velika budžetska potrošnja izaziva. Relativno stabilna materijalna osnova u ovom srednjoročnom planskom periodu ne samo da je omogućila već je i nametnula potrebu programiranja i planiranja kulturnog razvoja u svim društveno-političkim zajednicama. Možda su danas još jedino opštine izuzetak. (Jer, samo u SR Srbiji bez SAP više od 2/3 opština ne planira svoj kulturni razvoj. Sa dosta razloga se može pretpostaviti da ni u ostalim republikama ili pokrajinama nije mnogo bolja situacija.)

PLANIRANJE U PERIODU 1975—1980.

Sta je u ovom planskom periodu učinjeno u domenu planiranja?

Pre svega, sve republike i pokrajine donele su izvesna dokumenta o svom kulturnom razvoju. Istina, u njima je problematika kulturnog razvoja ne samo tematski, već i metodološki vrlo različito obrađivana i definisana. U stvari, otvorena su neka pitanja koja tek traže konačna rešenja. Sasvim sigurno da ona ne moraju i ne mogu da budu ista za sve društveno-političke zajednice. Prvo od tih otvorenih pitanja je ko donosi plan i ko ga usvaja i verifikuje (Skupština samoupravne interesne zajednice kulture, skupština društveno-političke zajednice ili zajedno). Drugo, da li je plan samoupravne interesne zajednice kulture u isto vreme i plan društveno-političke zajednice, odnosno ukupnog kulturnog razvoja, ili samo deo plana kulturnog razvoja Republike, pokrajine ili opštine. Treće, koja stručna institucija pravi plan ili program, a pored toga, još značajniji problem je ceo kompleks takozvanog susretnog planiranja. Nije manje značajno ni pitanje definisanja kulture. Na prvi pogled to može izgledati deplasirano, ali je činjenica da su pojedine sredine kompleks kulturnog razvoja vrlo različito definisale. U daljoj razradi, kad budemo razmatrali konkretne planove i programe, ponovo ćemo se sresti sa ovim problemom. Navedene dileme nisu jedine, ali se iz njih već može naslutiti da predmet i metodologija planiranja kulturnog razvitka tek treba da budu stvoreni.

Međutim, ostvaren je značajan napredak već samim tim što se započinje s planiranjem kulturnog razvoja. Bez obzira na sve nedostatke kojih ima u prvim samoupravnim programima i planovima, oni sami po sebi predstavljaju nespornu vrednost; u izvesnom smislu unose red u posmatranje i rešavanje problema kulturnog razvoja i, što posebno treba naglasiti, znače prestanak spontanog, društveno nedovoljno određenog razvoja ove delatnosti.

Kada se posmatraju i analiziraju najvažniji dokumenti o kulturnom razvoju pojedinih pokrajina i republika, — planovi i programi razvoja — pre svega je moguće uočiti da se ti dokumenti međusobno znatno razlikuju. Nije u pitanju to da jedna republika ili pokrajina planira veći broj, na primer, knjiga po stanovniku od druge republike ili pokrajine, ili da su u nekom slučaju investicijski važniji problem od problema stimulanja kulturno-umetničkog amaterizma. Reč je o razlikama suštinske prirode.

VRSTE PLANSKIH DOKUMENATA

U Socijalističkoj Republici Srbiji bez SAP donet je dokument koji glasi: *Predlog društvenog plana razvoja kulture u SR Srbiji bez SAP za period 1976—1980*, u stručnoj obradi Zavoda za proučavanje kulturnog razvitka SR Srbije. Slično je učinjeno i u Socijalističkoj Autonomnoj Pokrajini Kosovo. Zavod za ekonomska istraživanja Ekonomskog fakulteta u Prištini napravio je *Plan razvoja kulturnih delatnosti Socijalističke Autonomne Pokrajine Kosovo od 1976—1980. godine*. U Crnoj Gori nije donet plan kao u prethodna dva slučaja, već *Program razvoja djelatnosti kulture za period 1976—1980. godine*. Obradivač nije naznačen, a po svemu sudeći to je Republička samoupravna interesna zajednica kulture Crne Gore. U SAP Vojvodini sačinjene su: *Osnove za samoupravno sporazumevanje o programu delatnosti Samoupravne interesne zajednice kulture Vojvodine u periodu od 1976. do 1980. godine* (u okviru Plana razvoja kulture Vojvodine). I ovaj dokument, odnosno Osnove, uradila je SIZ kulture Vojvodine, a plan o kome je u zagradi reč, izgleda, nije usvojen (a pitanje je da li je i napravljen). Nije nam poznato da li je i kakav dokument donet u SR Bosni i Hercegovini. U SR Hrvatskoj donet je *Srednjoročni plan kulturnog razvoja na razini Republike i Samoupravni sporazum*. U SR Sloveniji *Nacrt kulturnog razvoja Slovenije 1976—1980*, a u SR Makedoniji *Plan učešća Republičke zajednice kulture u razvoju kulture za period 1976—1980. godine*. U tri poslednja slučaja navedene dokumente o razvoju sačinile su republičke samoupravne interesne zajednice kulture.

Po svemu sudeći nije samo formalno pitanje kakav je dokument donet o kulturnom razvoju neke republike ili pokrajine. Iz, makar i površnog, uvida u sadržaje i pristupe moguće je uočiti značajne razlike. Planovi i programi, obično najčešća vrsta dokumenta o razvoju, na sasvim drugačijoj osnovi i znatno kompleksnije, sadržajnije i svestranije tretiraju problematiku kulturnog razvoja nego samoupravni sporazumi, koji su nastali kao nova vrsta dokumenata o razvoju. Samoupravni sporazumi su, bar u

ovom planskom periodu, najčešće ograničeni samo na funkciju i obaveze republičke ili pokrajinske samoupravne interesne zajednice kulture. Sve ostalo, a to znači većina problema kulturnog razvoja i kulturnih interesa, društveno-političkih zajednica, nije obuhvaćena niti definisana samoupravnim sporazumima. Tako, mnoge samoupravne interesne zajednice kulture, pre svega, planiraju obaveze prema ustanovama kulture istog nivoa (republičke SIZ prema republičkim ustanovama, pokrajinske prema pokrajinskim, a opštinske prema opštinskim). I po svojoj suštini i po načinu na koji su do sada formulisani i donošeni, samoupravni sporazumi se mogu primiti samo kao dokumenti koji su u funkciji programa ili plana razvoja, ukoliko programi i planovi postoje. Možda će već u sledećem planskom periodu, ili u daljoj budućnosti, doći i do obrnute situacije. Ali, danas nije takav slučaj. Jer, kulturni razvoj nije samo ono što se planira (u stvari treba reći finansira) na nivou republike ili pokrajine. Nemoguće je iz plana šire društveno-političke zajednice izostaviti opštine, organizacije udruženog rada i mesne zajednice, ili onaj deo pojedinih delatnosti (bibliotekarstvo, kinematografija, zaštita kulturnih dobara i dr.) koji svoju aktivnost ostvaruje na tim nivoima.

Za razliku od samoupravnih sporazuma za koje se opredelila većina, u nekoliko republika ili pokrajina izrađeni su planovi kulturnog razvoja. To su znatno složeniji dokumenti koji se ne ograničavaju samo na funkcije republičke ili pokrajinske samoupravne interesne zajednice kulture, već otkrivaju i definišu i druge činioce koje je nemoguće izostaviti kad je reč o kulturnom razvoju. Međutim, i te razlike između samoupravnih sporazuma i planova su dokaz da se još uvek nalazimo u fazi traženja najpogodnijeg oblika planiranja kulturnog razvoja.

Istina, kulturni razvoj je obuhvaćen, kako je to već spomenuto, i u planovima društvenog razvoja svih republika, pokrajina i opština. Ali, za razliku od privrednih i ekonomskih parametara, kultura je, kao i većina ostalih društvenih delatnosti, planirana samo u osnovnim crtama i opredeljenjima i globalnim ciljevima (koji se već godinama uglavnom ponavljaju). To potvrđuje činjenicu da planovi društvenog razvoja ne mogu za kulturu, a verovatno ni za ostale društvene delatnosti, biti zamena vlastitim razvojnim planovima i programima.

Pored nesporne činjenice da je ovo prvi planski period u kome su sve republike i pokrajine napravile izvesne projekcije svog kulturnog razvoja, interesantno je videti i kompletne sadržaje tih projekcija, odnosno planova, programa i samoupravnih sporazuma koji se međusobno dosta razlikuju i koji nas vraćaju na već spomenu-

ti problem o razlikama u definisanju kulturnog razvoja.

Logično je poći od pretpostavke da je neki sadržaj usledio posle prethodno date, iako možda samo privremene, definicije kulture u društveno-političkoj zajednici koja plan donosi. Druga pretpostavka je da su sadržajem obuhvaćene samo one delatnosti koje predstavljaju prioritetan, ili posebno naglašen interes kulturnog razvoja u ovom vremenskom periodu. Kod samoupravnih sporazuma su, sudeći po njihovom pristupu, sadržaji, odnosno predmet i opseg planiranja na neki način ograničeni nadležnošću samih samoupravnih interesnih zajednica. Sve je to, iako je uvek reč o kulturnom razvoju, uticalo i na različitu strukturu i sadržaje ovih dokumenata.

Da nije tako bilo bi nemoguće izostaviti neku delatnost ili problem, (na primer amaterizam, domove kulture, kadrove, itd.), bez obzira koliko će pažnja u toku planskog perioda tome biti posvećena. Zato se nameće pitanje da li ono što je izostavljeno iz planova i samoupravnih sporazuma možda i ne predstavlja element kulturnog razvoja za društveno-političku ili interesnu zajednicu koja je takav dokument donela, ili je u pitanju nešto drugo.

SADRŽAJI RAZVOJNIH DOKUMENATA

Njih je moguće iskazati kroz tri osnovne i dosta razvijene celine. To su: 1) Opšti uslovi kulturnog razvoja, 2) Ostale teme značajne za kulturni razvoj i 3) razvoj delatnosti.

1. Opšti uslovi kulturnog razvoja

Teme predviđene planom razvoja za period 1975—1980.

	BiH	Crna Gora	Hrvatska	Makedonija	Slovenija	Vojvodina	Kosovo	SR Srbija bez SAP
Kadrovi	?	+			+	+	+	+
Finansiranje i sredstva	?	+	+	+	+	+	+	+
Investicije	?	+	+	+	+	+	+	+
Nerazvijena područja	?	+	+		+			+
Kulturni razvoj narodnosti	?		+		+			+
Kulturna saradnja sa inostranstvom	?	+	+	+	+	+	+	+
Saradnja sa republikama i pokrajinama	?	+	+	+	+			+

Kadrovi

Problem kadrova u kulturi nije predmet planiranja u SR Hrvatskoj i Makedoniji. Ostale republike i obe pokrajine ovom problemu posvećuju značajnu pažnju.

U SR Sloveniji posebno se naglašava da su kadrovske potrebe sastavni deo dugoročnih i kratkoročnih razvojnih programa zajednice kulture; da je izučavanje kadrovskih potreba jedan od prioriteta zadatka u ovom petogodišnjem periodu; da bi se Umetnička akademija i Filozofski fakultet morali dogovoriti o tome koliko će i kakav profil kadrova obrazovati; da lica koja rade u kulturi treba i dalje da se osposobljavaju i obrazuju (u zemlji ili inostranstvu); da se obezbedi jednak materijalni položaj zaposlenih u kulturi sa zaposlenim u ostalim oblastima udruženog rada. U SAP Vojvodini akcenat je na sprečavanju odlazanja kadrova iz kulture boljim nagrađivanjem i omogućavanjem stručnog osposobljavanja; poboljšanju nacionalne i starosne strukture; osposobljavanju kadrova za arhiviste, muzeologe i bibliotekare; obezbeđivanju stanova; prekvalifikaciji prosvetnih radnika za poslove u bibliotekama, kulturnim centrima, domovima kulture i knjižarama i stimulisano i potpomaganju stvaralaštva. U SR Crnoj Gori se, takođe, ističe potreba da se materijalni položaj zaposlenih u kulturi izjednači sa radnicima u drugim delatnostima; da se povoljnije rešavaju stambeni problemi; da se nastavi sa razmenom stručnjaka sa drugim republikama i pokrajinama i da se u republičkim ustanovama kulture u narednih 5 godina zaposli novih 50 radnika uglavnom sa visokom spremom. U SR Srbiji bez pokrajina kadrovi se tretiraju kao jedan od preduslova za dinamičniji kulturni razvoj i ostvarivanje programskih ciljeva. Posebno se naglašava da je potrebno povećati dinamiku zapošljavanja na oko 4,4% godišnje, a prioritet dati opštinama i opštinskim ustanovama kulture. Smanjiti disproporcije između Beograda i ostalog područja Republike i, posebno, između razvijenih i nerazvijenih opština formiranjem posebnih sredstava u Republičkoj zajednici kulture za stimulisano zapošljavanje na nerazvijenim područjima; poboljšati kvalifikacionu i starosnu strukturu i — naročito — boljom organizacijom poslovanja smanjiti broj administrativnog, računovodstvenog i ostalog režijskog osoblja. U SAP Kosovo za kadrove se kaže da su jedno od uporišta za prevazilaženje svih elemenata i ostataka nerazvijenosti u kulturnom i umetničkom stvaralaštvu. Posebno se planira poboljšanje nacionalne, socijalne i kvalifikacione strukture; smanjivanje stepena fluktuacije i povećavanje broja zaposlenih za 410 lica godišnje. (Plan kulturnog razvoja ove Pokrajine obuhvata Radio-televiziju i štampu, znači kompletnu delatnost informacija.)

Finansiranje

U svim planovima i samoupravnim sporazumima posebno precizno su iskazana potrebna sredstva. Republička zajednica kulture Slovenije za period 1976—1980. godine planira 1.423 miliona dinara. U SAP Vojvodini planira se stopa rasta od 11,2% godišnje, a ukupna sredstva treba da iznose 673,4 miliona dinara. U SR Hrvatskoj stopa rasta treba da iznosi 8,3% godišnje, a ukupna sredstva 1.419,8 miliona dinara. U SR Makedoniji 435,5 miliona dinara. U SR Crnoj Gori planira se porast od 7,1% godišnje sredstava za redovnu delatnost, ali nije poznato koliko će iznositi ukupna sredstva. U SR Srbiji bez SAP planira se godišnji porast od 12—14%, a u SAP Kosovo planira se porast za redovnu delatnost od 15,6%, a za investicije 24%. Ukupna sredstva treba da iznose oko 1.348 miliona dinara.

Investicije

Značajna sredstva se planiraju i za investicije, posebno za gradnju novih objekata kulture. U SR Sloveniji to je Dom kulture Ivan Cankar u Ljubljani, zatim obnova nekih domova kulture, biblioteka, muzeja, galerija i pozorišta. U Vojvodini aktuelno je rešavanje problema znatnog broja pokrajinskih ustanova kulture. To su Vojvodanski muzej, Matica srpska, Arhiv Vojvodine, Biblioteka Matice srpske, Galerija savremene likovne umetnosti Vojvodine i Galerija Matice srpske. U unutrašnjosti pokrajine predviđa se izgradnja i adaptacija domova kulture, adaptacija pozorišta u Somboru, Subotici, Zrenjaninu, Pančevu i Sremskoj Mitrovici, zatim regionalnih muzeja i galerija, likovnih ateljea i umetničkih kolonija. Sredstva za investicije i opremu treba da rastu po stopi od 22,2% godišnje i da ukupno iznose 113,2 miliona dinara. U Hrvatskoj prioritet imaju 4 objekta od nacionalnog značaja: Muzejski kompleks u Zadru, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, Nacionalna i sveučilišna biblioteka u Zagrebu i Arhiv Hrvatske, a od ukupnih investicija 25% planira se za nedovoljno razvijena područja i 11.340.000 dinara za opremu. U Makedoniji za investicije se obezbeđuje ukupno 90 miliona dinara. Ova sredstva biće uglavnom usmerena na nabavku bibliobusa, scenobusa, kinobusa, opremu organizacija udruženog rada kulture i učešće u izgradnji prirodno-naučnog muzeja u Doiranu, na adaptaciju umetničkog paviljona u Skoplju i Muzeja u Bitolju i Štipu. U Crnoj Gori biće investirano oko 94,5 miliona dinara, a prioritet se daje Narodnoj biblioteci „Đ. Crnojević“, Muzejima Cetinje, Crnogorskom narodnom pozorištu i domovima kulture u nerazvijenim opštinama. U Srbiji planirano je da sredstva za investicije iznose oko 276,5 miliona dinara.

U ovom planskom periodu treba da bude privedena kraju izgradnja objekata kulture u nerazvijenim opštinama, a znatan deo sredstava namenjen je izgradnji, adaptaciji i rekonstrukciji regionalnih i republičkih ustanova kulture kao i domova kulture u većim selima (preko 1.500 stanovnika), selima u pograničnom području i selima koja imaju osnovnu školu. Na Kosovu najveća sredstva su predviđena za Narodnu i Univerzitetsku biblioteku Kosova, Pokrajinski arhiv, Dom štampe, TV centar, a planira se da će biti investirano oko 440,9 miliona dinara.

Samo u socijalističkim autonomnim pokrajinama Vojvodini i Kosovu i republikama Makedoniji, Crnoj Gori i Srbiji ukupne investicije u kulturi za period 1976—1980. godina treba da iznose preko 1.000 miliona dinara.

Nerazvijena područja

Gotovo u svim planovima spominju se i nerazvijene opštine i područja i insistira na njihovom bržem razvoju. Međutim, samo u SR Srbiji i Sloveniji ovom problemu je posvećena veća pažnja. U Sloveniji predviđa se pomoć u obezbeđivanju prostora, dopuni knjižnih fondova i kupovini bibliobusa, finansiranju delatnosti arhiva, muzeja i galerija, u zaštiti spomenika kulture i povećanju broja gostovanja umetničkih ansambala. U Srbiji se posebno naglašava pomoć u jačanju materijalne osnove kulture nerazvijenih i očekuje se da nedostatak objekata bude rešen ako ne u ovom ono bar u narednom planskom periodu; isto tako dosta veliki značaj se daje problemu kadrova i gostovanjima posebno regionalnih i republičkih ustanova kulture na nerazvijenom području. U Crnoj Gori se predviđa izgradnja dva do tri doma kulture u nerazvijenim opštinama, a u Hrvatskoj od ukupnih investicija 25 % treba da bude usmereno na nerazvijena područja.

Kulturni razvoj narodnosti

Uslovi za ravnopravan kulturni razvoj svih naroda i narodnosti jedno su od osnovnih određenja i zaključaka u svim planskim dokumentima. Ovaj planski zadatak je posebno naglašen u planovima obe pokrajine. Ali, konkretne planske projekcije iz ove oblasti daju samo SR Slovenija i Srbija. U Sloveniji se za italijansku i mađarsku narodnost predviđa dalje podsticanje njihovih kulturnih delatnosti kroz kulturno-umetnička društva i organizacije, pozorišne i muzičke aktivnosti i gostovanja. likovne izložbe, a posebna pažnja se posvećuje izdavačkoj delatnosti. Radio i televizija treba da poboljšaju programe za narodnosti u Sloveniji. U

Hrvatskoj kulturni život narodnosti i naših radnika u inostranstvu posmatraju se kao jedna tema i planira se izrada posebnog programa koji treba da predvidi konkretne akcije i sadržaje rada u ovoj oblasti. U Srbiji se predviđa, kao i kod nerazvijenih, pre svega jačanje materijalne osnove i izgradnja objekata u svim opštinama u kojima živi bugarska i albanska narodnost, zatim poboljšanje kadrovske situacije, a iz domena rada pojedinih delatnosti: u bibliotekama obezbeđivanje jedne knjige po stanovniku. U izdavačkoj i informativnoj delatnosti za bugarsku narodnost predviđa se razvijanje izdavačke ustanove „Bratstvo”, uvoz knjiga iz Bugarske i proširenje programa Radio Niša. Za albansku narodnost osnivanje lokalnog radija i lista u Preševu i, za obe narodnosti, razvijanje aktivnosti amatera. Za etničku grupu Roma planira se intenziviranje naučnih izučavanja jezika, pisma i kulture, kao i veće angažovanje na obrazovanju Roma.

Kulturna saradnja sa inostranstvom

Međunarodna kulturna saradnja čini deo planova svih društveno-političkih i samoupravnih interesnih zajednica. U cilju boljeg uzajamnog upoznavanja, a na principu ravnopravnosti i reciprociteta, predviđa se dalje razvijanje kulturne saradnje sa svim zemljama. Posebno se planira proširenje saradnje sa susednim i nesvrstanim zemljama. Svaka republika i pokrajina planira izvršenje svog dela obaveza koje proističu iz međudržavnih ugovora Jugoslavije, zatim učešće na raznim manifestacijama: festivalima, izložbama, smotrama itd. U okviru međunarodne kulturne saradnje često se razmatra i kulturni život naših radnika u inostranstvu.

Saradnja sa republikama i pokrajinama

Međurepubličku i pokrajinsku kulturnu saradnju planiraju sve republike izuzev SAP Vojvodine i Kosova. Osnovna opredeljenja su prevođenje knjiga, radio i TV programi (Plan SR Slovenije); učešće svih kulturnih ustanova u razmeni programa i saradnji, bratimljenju mesta i gradova (Plan SR Srbije), podsticanje rada međurepubličkih i pokrajinskih zajednica (neke opštine iz SR Crne Gore, Bosne i Hercegovine i Srbije imaju svoju KPZ sa sedištem u Pljevljima, nekoliko opština iz SR Srbije, Hrvatske i SAP Vojvodine sa sedištem u Šapcu ili SR Srbije i SAP Vojvodine u Smederevu), proizvodnji filmova i zajedničkim kulturno-umetničkim manifestacijama. Prethodno postignutim dogovorom sve republičke i pokrajinske samoupravne interesne zajednice kulture zajednički, na principu reciprociteta, finansiraju sledeće mani-

festacije koje time imaju jugoslovenski karakter. U Bosni i Hercegovini: Festival malih i eksperimentalnih scena Jugoslavije u Sarajevu, Likovni bijenale u Banjaluci, Sarajevski dani poezije i Festival amaterskih pozorišta Jugoslavije u Trebinju; u SR Crnoj Gori: Likovni salon „13. novembar” u Cetinju; u SR Hrvatskoj: Festival djeteta u Šibeniku, Natjecanje mladih muzičkih umjetnika Jugoslavije u Zagrebu, Jugoslovenska muzička tribina u Opatiji; u SR Makedoniji: Balkanski festival izvornog folklora u Ohridu i Struške večeri poezije u Strugi; u SR Sloveniji: Mladinski pevski festival u Celju i Festival „Kurirček” u Mariboru; u SR Srbiji: Jugoslovenske horske svečanosti u Nišu, Susreti „Abrašević” u Valjevu i BRAMS (Beogradska revija amaterskih malih scena); u SAP Kosovo: „Večeri Bratstva” u Prizrenu i Miting poezije u Đakovici; u SAP Vojvodini: Likovni susret na Paliću, Sterijino pozorje u Novom Sadu i Zmajeve dečje igre u Novom Sadu.

2. Ostale teme

Razvoj slobodne razmene rada u kulturi je tema o kojoj ima reči u svim planovima i samoupravnim sporazumima. Ali samo u planovima SR Slovenije i Srbije ovoj problematici daje se isti značaj kao i ostalim planskim zadacima.

U stvari sada počinju znatnije razlike i odstupanja u planiranju kulturnog razvoja između pojedinih društveno-političkih i samoupravnih zajednica.

Pored sedam navedenih tema (o kadrovima, sredstvima, investicijama...) koje besumnje imaju podjednako velik značaj za sve delatnosti u oblasti kulture i kulturni razvoj u celini, planovi i samoupravni sporazumi izvesnog broja republika i pokrajina značajnu pažnju posvećuju i drugim temama razvoja kojih nema u planovima većine društveno-političkih zajednica.

U SR Sloveniji se planira: izgradnja delegatskog sistema, zatim vrednovanje umetničkog stvaralaštva; narodna odbrana i društvena samozaštita i kulturna delatnost radio-televizije. Tih tema uglavnom nema u planovima ostalih društveno-političkih zajednica. U ovom pogledu posebno su nerazrađeni planovi i samoupravni sporazumi o kulturnom razvoju SR Hrvatske, Makedonije i Crne Gore i SAP Vojvodine. Plan SR Srbije bez pokrajina posebno i ravnopravno sa ostalim delovima obuhvata i sledeće probleme: kulturu i udruženi rad; kulturu rada; kulturu svakodnevnog života; školu kao činioca kulturnog života; razvoj stvaralaštva; kulturni razvoj sela; razvoj samoupravljanja i problematiku planiranja kulturnog razvoja. Delovi o stvaralaštvu i samoupravljanju vrlo su bliski sličnim temama u planu SR Slovenije. U SAP Kosovo posebno se daju mere za realizaciju pla-

Teme predviđene planom razvoja za period 1975—1980.	BiH	Crna Gora	Hrvatska	Makedonija	Slovenija	Vojvodina	Kosovo	SR Srbija bez SAP
Naučno-istraživački rad	?	+	+	+	+		+	++
Razvoj amaterizma	?	+	+	+			++	++
Domovi kulture							++	
Razvoj radija i TV							++	
Stampa							+	
Kultura i udruženi rad								++
Slobodna razmena rada u kulturi					+			+++
Kultura rada								+++
Izgradnja i razvoj delegatskog sistema i samoupravljanje	?				+			+++
Vrednovanje i razvoj umetničkog stvaralaštva	?		+		++			++
Narodna odbrana	?				+++			
Kulturna delatnost radija i TV	?				++			
Kultura svakodnevnog života								+
Skola kao činilac kulturnog razvoja ili kulturnog vaspitanja	?				+			+++
Kulturni razvoj sela								++
Problematika planiranja ili mere za realizaciju plana							+	+
Veze sa Slovincima van SR Slovenije					+			
Delatnost Jugoslovenskog leksikografskog zavoda			+					
Delatnost republičkih OUR	?	+	++	+		+		
Delatnost stručnih društava			++					
Akcije i manifestacije			+	+				

na, a kao što je već rečeno, jedino u ovoj društveno-političkoj zajednici u planu kulturnog razvoja planira se i razvoj radija i televizije i štampa. Samo se još u planu Slovenije govori o kulturnoj delatnosti radio-televizije.

O uzrocima ovih raznolikosti već je bilo reči i možda samo treba ponoviti da to može biti odraz specifičnosti, što izgleda manje uverljivo, a možda je posledica još nedovoljno izgrađenog sistema i metodologije planiranja kulturnog razvoja, a uporedo s tim i samog definisanja kulture. O tome možda svedoči i podatak da najrazvijeniji plan ima 25, a najmanje razvijen 12 tematskih celina.

RAZVOJ DELATNOSTI

Teme predviđene planom razvoja za period 1975—1980.

	BiH	Crna Gora	Hrvatska	Makedonija	Slovenija	Vojvodina	Kosovo	SR Srbija bez SAP
Bibliotekarstvo	?	+	+	+	+	+	+	+
Izdavačka delatnost	?	+	+	+	+	+	+	+
Pozorišna delatnost	?	+	+		+	+	+	+
Filmska delatnost	?	+	+	+	+	+	+	+
Likovna delatnost	?	+	+	+	+	+	+	+
Zaštita kulturnih dobara	?	+	+	+	+	+	+	+

Posebne i najrazvijenije obrađene delove plana u svim društveno-političkim zajednicama čine projekcije o razvoju pojedinih delatnosti u oblasti kulture.

Bibliotečka delatnost se nalazi u svim razvojnim planovima i samoupravnim sporazumima (izuzev Vojvodine). Posebno se insistira na otvaranju biblioteka u opštinama u kojima još ne postoje, povećanju i obogaćivanju knjižnih fondova narodnih biblioteka. U SR Hrvatskoj i Srbiji se planira da 1980. godine bude ostvaren odnos jedna knjiga po stanovniku, a u SAP Kosovo 2 knjige po stanovniku. (Na Kosovu se planira da do 1985. godine 20% stanovništva budu korisnici narodnih biblioteka i bibliotečkih ogranaka.)

Izdavačka delatnost zauzima posebno značajno mesto. Najviše se insistira na poboljšanju društvenog položaja knjige, većem društvenom uticaju na izdavačku politiku, marksističkoj litera-

turi, izdanjima kapitalnih dela, dela iz NOB-a i o revoluciji, izdavanju časopisa, muzičke literature, prevodenju sa jezika i na jezike naroda i narodnosti Jugoslavije i monografskim izdanjima. U sastavu ove problematike često se govori o društveno-ekonomskom položaju književnih stvaralaca i književnim akcijama i manifestacijama naroda i narodnosti Jugoslavije. U nekim republikama i pokrajinama planom se predviđaju vrlo konkretni zadaci i obaveze. U planu kulturnog razvoja *Makedonije* planira se izdavanje 206 naslova literature prevedene na makedonski jezik, 100 naslova iz oblasti marksizma, društvenih nauka i radničkog pokreta. Planira se izdavanje sabranih dela Lenjina (40 tomova) i Tita. U *Crnoj Gori* do 1980. godine treba da izađu celokupna dela Veljka Vlahovića, zatim Leksikon crnogorske kulture, Crnogorska književnost u književnoj kritici, Antologija proze i poezije Crne Gore, monografije o spomenicima kulture (Piva, Morača, Duklja, Komina kod Pljevalja itd). U planu *Srbije* se ističe proces decentralizacije i afirmisanja novih izdavačkih centara (Niš, Kruševac, Kragujevac, Gornji Milanovac). Na *Kosovu* se očekuje da postojećih 90 naslova na albanskom i 10 na srpskom jeziku budu godišnje povećani za po 10 novih naslova. A broj stručnjaka sa višom i visokom spremom zaposlenih u kulturi sa 19 da se poveća na 33.

Pozorišna delatnost se planira i kao scenska aktivnost i kao scenska kultura, a u nekim slučajevima to je uglavnom aktivnost republičkog (Crna Gora) ili pokrajinskog narodnog pozorišta (Kosovo). Samo SR Makedonija i u izvesnom smislu Hrvatska nisu planirale ili detaljnije razradile ovu aktivnost. U mnogim društveno-političkim zajednicama naglašava se potreba: preobražaja i usklađivanja pozorišne delatnosti sa društvenim zahtevima; većeg povezivanja sa udruženim radom i korisnicima; rešavanja kadrovskih problema i aktiviranja, odnosno formiranja, dečijih i lutkarskih pozorišta. Često se naglašava i potreba većeg angažovanja pozorišta u kulturnom životu nerazvijenih opština bez stalnih scenskih delatnosti, a u SR Hrvatskoj se čak ispituje mogućnost formiranja stalnog putujućeg ansambla s posebnim zadatkom da radi u nerazvijenim područjima i opštinama ove Republike.

U *SAP Vojvodini* se posebno ističe delatnost pozorišta mađarske, slovačke, rumunske i rusinske narodnosti. Drama na mađarskom jeziku Subotičkog narodnog pozorišta svake godine treba da prikaže oko 220 predstava i 7 premijera, a pozorišta ostalih narodnosti 90 predstava i 12 premijera. *Plan Crne Gore* govori o uvođenju novih repertoarskih oblika (scensko kazivanje istaknutih književnih dela, humor i satira) i o novim oblicima scenskog izražavanja (teatar po-

erije, pozorište jednog glumca i dr.). Planira se i osnivanje jedne institucije za školovanje pozorišnog kadra pri univerzitetu „Veljko Vlahović“. U SAP Kosovu planira se izgradnja nove pozorišne zgrade u Prištini i formiranje novih profesionalnih pozorišta u Đakovici, Kosovskoj Mitrovici, Peći, Gnjilanu i Dečjem pozorišta u Prištini. Takođe se planira da pozorište u Prištini godišnje realizuje 250 predstava i 12 premijera, a ostala pozorišta po 120 do 130 predstava i 5—10 premijera. Dečje pozorište treba da pokriva teritoriju od preko 1,2 miliona stanovnika i godišnje da daje 101 predstavu sa 5 premijera.

Muzička delatnost, izuzev u Makedoniji, u čijem planu ova vrsta aktivnosti nije obuhvaćena, najviše je koncentrisana na izvesne, mogli bismo ih nazvati, uglavnom elementarne probleme. To su školovanje kadra, razne muzičke manifestacije, rad muzičke omladine, formiranje ansambala koji ne postoje u republikama ili pokrajinama ili razvijanje i jačanje rada postojećih, nedovoljno razvijenih, muzičkih institucija (koncertnih agencija i dr.) i ansambala (simfonijski orkestar, opera, balet, zabavni ili estradni ansambli, horovi, itd.).

Dosta pažnje se posvećuje i gostovanjima, posebno na nerazvijenim područjima i razmeni sa drugim republikama i pokrajinama. Većina planskih projekcija za ovu delatnost je, izuzev donekle u SR Crnoj Gori i SAP Vojvodini i Kosovu, data dosta uopšteno i, uglavnom, se zadržava na principima i opštim opredeljenjima.

Filmska delatnost ili kinematografija najčešće se deli na proizvodnju, distribuciju i prikazivanje filmova. Ova, već klasična podela, prisutna je, na razne načine, zavisno od slučaja do slučaja, i u planovima kulturnog razvoja. U SR Hrvatskoj ova delatnost u celini prepuštena je budućoj SIZ kinematografije, koja — posle osnivanja — treba da razradi planske zadatke.

U SR Makedoniji u narednom planskom periodu poseban akcenat se stavlja na jačanje tehničke baze i proizvodnju filmova. Do 1980. godine treba da se ukupno snimi 5 do 6 dugometražnih, 3 kratka igrana, 3 kratka animirana i oko 20 dokumentarnih filmova. Planirana proizvodnja se razlikuje od stavova Saboranja SR Makedonije koje se izjasnilo da godišnje treba proizvoditi 2 do 3 dugometražna igrana filma, a to znači da bi do 1980. godine, umesto 5 do 6, trebalo proizvesti 10 do 15 dugometražnih igranih filmova. U planu Vojvodine se posebno ističe potreba da filmska proizvodnja kontinuirano izražava hroniku revolucionarnog radničkog pokreta i Narodnooslobodilačke borbe Vojvodine u prošlosti i sadašnjosti. Proizvodnja se mora neposredno povezivati sa organizacijama udruže-

nog rada, gde će se utvrđivati politika, programi, teme i sredstva. Planom se ne predviđa obim i vrsta proizvodnje. U SR Crnoj Gori se planira proizvodnja jednog dugometražnog igranog i 4 kratkometražna dokumentarna filma godišnje. Prednost imaju teme iz prošlosti, Narodnooslobodilačke borbe, kao i teme o samoupravnim socijalističkim odnosima i položaju radnog čoveka. U SR Srbiji se očekuje godišnja proizvodnja od 10 dugometražnih i 50 kratkometražnih filmova. Planom se predviđa ravnomeran raspored bioskopa izgradnjom novih dvorana, bolja iskorišćenost postojećih bioskopa, veća sredstva za putujuće bioskope, povećanje broja posetilaca, obezbeđivanje kvalitetnog filmskog repertoara i ekonomičnija i racionalnija filmska proizvodnja. Plan SAP Kosova predviđa izgradnju 45 novih bioskopa, a naglašava se i potreba integracije i prikazivačke delatnosti Pokrajine u jednu organizaciju udruženog rada ili spajanje sa radnom organizacijom „Kosovo film”. U periodu do 1980. godine treba da bude snimljeno 12 umetničkih, 12 kratkometražnih, 21 dokumentarni i 22 filma po narudžbini. „Kosovo film” treba da titluje filmove na jezike naroda i narodnosti Pokrajine. U planu SR Slovenije, pored proizvodnje, koja bi trebalo da iznosi 3 dugometražna i 10 kratkih filmova godišnje, znatna pažnja se posvećuje filmskom obrazovanju (kao delu kulturnog obrazovanja) mladih, publicistici, razvoju bioskopske mreže i usklađivanju delovanja filmske proizvodnje, distribucije i prikazivanja filmova.

U većem broju planova posvećuje se izvesna pažnja filmskim festivalima (Pula, Beograd, Kranj i sl.), televiziji i kadrovima. Međutim, malo, a najčešće ništa se ne govori o uvozu, distribuciji ili prometu i prikazivanju. (Istina, dobar deo toga i ne „spada” u delatnost kulture već u trgovinu, spoljnu ili unutrašnju, kao što, uostalom, i proizvodnja pripada industriji. Koliko je to opravdano teško je u ovakvim prilikama osporiti ili dokazivati.)

U likovnim delatnostima glavna pažnja je usmerena na politiku otkupa, na izložbe, umetničke kolonije, razne manifestacije i društveno-ekonomski položaj stvaralaca iz ove oblasti. Uočljivo je da se sve češće, kad je reč o likovnoj delatnosti, govori i o uređenju prostora, savremenijem oblikovanju predmeta (dizajn), zatim sintezi i sličnim temama koje se ranije nisu tako često javljale u programskim dokumentima. Znatna pažnja se posvećuje i ulozi udruženja likovnih umetnika. Međutim, malo se govori o otkupu likovnih dela, kritici, časopisima i ostalim stručnim publikacijama. Gotovo u svim planovima deo o likovnoj delatnosti je, kao što je bio slučaj i sa muzičkom delatnošću, najmanje razvijen i dosta uopšten, a u planu Makedonije i ne postoji.

Kompleks zaštite kulturnih dobara vrlo različito je tumačen i planiran. U *SR Sloveniji* delatnost muzeja, zaštite spomenika kulture i arhiva planirani su zajedno, u poglavljima o čuvanju kulturne prošlosti, i uglavnom u opštim opredeljenjima i ciljevima. U *SR Hrvatskoj* u odeljku o zaštiti pokretnih i nepokretnih kulturnih dobara data su najvažnija planska opredeljenja, a zatim, u posebnim poglavljima o svakoj vrsti aktivnosti u oblasti zaštite poimenično se navode ustanove kulture i definišu njihovi zadaci. U planu Hrvatske u ovom slučaju posebno su interesantne dve stvari: prvo, to je pozivanje na zakon i poistovećivanje zakonskih obaveza sa planskim zadacima, i drugo, odlaganje donošenja planskih projekcija i prenošenje te obaveze na arhive i zavode (a ranije smo isti stav imali i kod planiranja kinematografije). Izvodi, odnosno rezimeji planova arhiva i zavoda treba da čine priloge plana kulturnog razvoja na nivou republike. Slično je postupljeno i u *SR Makedoniji*. Razvoj arhiva, muzeja, kao delimično i zaštita kulturnih dobara (a ranije smo takav slučaj imali u Makedoniji sa likovnim, muzičkim i pozorišnim delatnostima) posebno se planiraju i uglavnom ih nema u planu ukupnog kulturnog razvoja republike. (Kao prilog planu SR Makedonije navodi se preko 20 raznih samoupravnih sporazuma i posebnih planova.) Za razliku od prethodnih slučajeva, u SAP Vojvodini ova materija je veoma precizno razrađena. Slično je planirano u SAP Kosovo i SR Crnoj Gori i Srbiji. U Vojvodini se navode svi spomenici na čijoj će se zaštiti raditi do 1980. godine. (Iz arheologije to je 11 objekata, arhitekture 17, likovne i primenjene umetnosti 13, etnologije 23, narodnooslobodilačke borbe 9, i srednjevekovne tvrđave 2.) Međutim, problematika zaštite spomenika kulture se ne završava samo na tome. Predmet planiranja su izdavačka delatnost, kadrovi i investicije u ovoj delatnosti. Na isti način napravljeni su i planovi o arhivskoj i muzejskoj delatnosti. Problem galerija u Vojvodini i u Hrvatskoj razmatra se zajedno sa muzejima, dok u ostalim društveno-političkim zajednicama o galerijama se govori u vezi sa likovnom delatnošću i likovnim umetnostima.

U SR Crnoj Gori i Srbiji i SAP Kosovo planiraju se obimni poslovi na zaštiti spomenika kulture i prirode. Pored toga na Kosovu pored 2 postojeća (Priština i Prizren) planira se osnivanje još 3 regionalna zavoda (Kosovska Mitrovica, Peć i Đakovica). U arhivskoj službi Kosova treba broj zaposlenih da bude povećan za 109, a u istoj službi u Srbiji za 100 stručnih radnika. Planira se i povećanje radnog prostora arhiva. Na Kosovu je potrebno 66.000.000 dinara za izgradnju novih objekata u Prištini i Prizrenu i za adaptacije u Kosovskoj Mitrovici, Gnjilanu i Đakovici. U Srbiji se planira izgradnja 10.000

metara kvadratnih novog prostora, od čega 8.000 m² za depoe.

Kad je reč o planovima muzeja treba, prvo, naglasiti da se u sve tri navedene društveno-političke zajednice insistira na izradi nove koncepcije muzeja i reorganizaciji. U Crnoj Gori rešenje se vidi u formiranju regionalnih muzeja. U Kosovu je pre svega potrebno doneti zakon o muzejima, osnovati muzejsko društvo i zajednicu muzeja Pokrajine. U Srbiji se traže rešenja za jedinstveno vođenje dokumentacije, funkcionalnu integraciju muzeja i njihovu veću pedagošku ulogu.

Ovim je završeno sve ono što je predmet planiranja većine. Međutim, u izvesnom broju razvojnih planova posvećena je pažnja i sledećim problemima:

Naučno istraživanje kulture se planira u SR Hrvatskoj i Sloveniji. To su jedine društveno-političke zajednice koje su posvetile pažnju ovako značajnoj temi.

Razvoj amaterizma je problematika kojoj znatnu pažnju posvećuju SR Makedonija i Srbija (poglavlje o samodelatnostima) i SAP Kosovo.

Domovi kulture su tema planova Crne Gore i Kosova, a ustanove za kulturno-obrazovne delatnosti (znači i radnički i narodni univerziteti) čine deo plana Srbije.

Tako je ovaj deo svih razvojnih planova i samoupravnih sporazuma posvećen uglavnom pojedinim delatnostima ili pojedinim vrstama ustanova kulture. U stvari, nekada se to smatralo kompletnim kulturnim razvojem. Ovaj planski period i planovi koji su sada doneti sasvim drugačije prilaze toj problematici. Više kulturni razvoj nije zbir razvoja pojedinih delatnosti i ustanova, već je u stalnoj korespondenciji sa društvenim potrebama. Otuda su u planovima i samoupravnim sporazumima, kao što je već istaknuto, svoje mesto našle i takve teme kao što su kultura i udruženi rad, kultura u mesnoj zajednici i organizaciji udruženog rada, kulturni razvoj nerazvijenih područja ili kulturna funkcija radija i TV i dr. Razvoj pojedinih delatnosti je samo u funkciji tih potreba. Reč je o sučeljavanju potreba društva sa potrebama i mogućnostima delatnosti kulture i nekoj vrsti sušretnog viđenja i odmeravanja ciljeva i pravaca razvoja.

Ovaj osvrt na planove i planiranje kulturnog razvoja u društveno-političkim zajednicama završićemo kratkim prikazom kulturnog razvoja Jugoslavije, onako kako je viđen u svakako naj-

značajnijem planskom dokumentu zemlje „Društvenom planu Jugoslavije za razdoblje od godine 1976—1980.“. Pre svega treba naglasiti da je u ovom dokumentu veoma malo rečeno o društvenim delatnostima. Ta problematika prepuštena je republikama, pokrajinama i opštinama. Koliko je to opravdano nije naše da dajemo ocene. Čak i onda kada se spominje „... razvoj obrazovanja, znanosti, kulture, fizičke kulture...“ i ostalih društvenih delatnosti to se vidi kao „kvalitativni činilac razvoja proizvodnih snaga i samoupravnih proizvodnih odnosa, a time i činilac ekonomske stabilizacije“. Istina, obrazovanju, nauci i zdravstvu posvećen je po jedan pasus. Zaštiti i unapređivanju čovekove sredine i informisanju po jedno poglavlje. Kulturnom razvoju ništa.

Naša napomena: prvo, savezni plan ne može sasvim da se ogлуši o činjenicu da postoje planovi kulturnog razvoja republika i pokrajina i da je kulturni razvoj tih društveno-političkih zajednica u isto vreme i deo ukupnog društvenog razvoja Jugoslavije. Drugo, gledanje na kulturni razvoj samo kao na činioca razvoja proizvodnih snaga ili ekonomske stabilizacije, neprihvatljivo je. siromašno i jednostrano. Iza kulturnog razvoja nalazi se niz sadržaja koji su dragoceni ovom društvu.